HARP
SANAT

Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Muharebesi
(Askerî Tarih Etüdü)

Editörler
Fatma Aslı Kelkitli – Ali Bilgin Varlık

Harp Sanat©
www.harpsanat.com
kitap@matbumedya.com
0850 304 22 03
Yayıncı Sertifika No 28740
Genel Müdür: Emrah Çelik
Yayın Yönetmeni: Murat Şerefoğlu
Editörler: Fatma Aslı Kelkitli – Ali Bilgin Varlık
Son Okuma: Galip Yılmaz
Mizanpaj Tasarım: Seda Taşçı
Kapak Tasarım: Merve Ökten

1. Basım, İstanbul, Ocak 2026
ISBN: 978-625-5717-10-8
Tilki Kitap Matbaa / İstanbul
Matbaa Sertifika No: 48138

"Harp Sanat Yayınevi tarafından baskıya hazırlanan eserlerin hukuki sorumluluğu tamamen yazara aittir."

Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Muharebesi (Askerî Tarih Etüdü)

Editörler:
Fatma Aslı Kelkitli - Ali Bilgin Varlık

Sarışın bir kurda benziyordu.

Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.

Yürüdü uçurumun başına kadar,

eğildi, durdu.

Bıraksalar

İnce, uzun bacakları üstünde yaylanarak

ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak

Kocatepe'den Afyon Ovası'na atlayacaktı.

Nâzım Hikmet Ran

İÇİNDEKİLER

HARP SANAT YAYINEVİNİN YAYIN ESASLARI 9

YAZARLARIN ÖZGEÇMİŞLERİ

Doç. Dr. (E) Kurmay Albay Ali Bilgin Varlık 11
Dr. (E) Kurmay Albay Alptekin Tartıcı 12
Dr. (E) Tank Albay Aytekin Cantekin 12
Prof. Dr. Fatma Aslı Kelkitli 13
Dr. (E) Hava Tuğgeneral Hüseyin Fazla.....13
(E) Tuğgeneral Levent Köse 14
Dr. (E) Kurmay Albay Mehmet Çanlı.....14
(E) Piyade Albay Muharrem Güneş.....15

ÖN SÖZ.....17
Prof. Dr. Fatma Aslı Kelkitli
Uluslararası Ortam 19
Prof. Dr. Fatma Aslı Kelkitli
İç Siyasi Gelişmeler 38
Prof. Dr. Fatma Aslı Kelkitli
Yunanistan'daki Gelişmeler.....52
Dr. (E) Kurmay Albay Alptekin Tartıcı
Büyük Taarruz'a Giden Yol.....68
Dr. (E) Kurmay Albay Mehmet Çanlı
Büyük Taarruz Öncesi Politik ve Askerî Durum 89
(E) Piyade Albay Muharrem Güneş
Büyük Taarruz Öncesi Askerî Tedarik Faaliyetleri 116
Doç. Dr. (E) Kurmay Albay Ali Bilgin Varlık
Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Muharebesinde Kara Harekâtı 141
Dr. (E) Tankçı Albay Aytekin Cantekin
5'inci Süvari Kolordusunun Harekâtı..... 180
Dr. (E) Hava Tuğgeneral Hüseyin Fazla
Büyük Taarruz'da Hava Harekâtı..... 202

Prof. Dr. Fatma Aslı Kelkitli
Büyük Taarruz'un Siyasi Sonuçları 216
Doç. Dr. (E) Kurmay Albay Ali Bilgin Varlık
Ek-A: Büyük Taarruz'un Harekât Prensipleri Bakımından Değerlendirilmesi 230
Doç. Dr. (E) Kurmay Albay Ali Bilgin Varlık
Ek-B: Birliklerin Kuruluşları 249
(E) Tuğgeneral Levent Köse ve
Doç. Dr. (E) Kurmay Albay Ali Bilgin Varlık
Ek-C: Büyük Taarruz Harekât Bölgesi Etüdü 253
Doç. Dr. (E) Kurmay Albay Ali Bilgin Varlık
Ek-D: Büyük Taarruz'da Görev Alan Üst Komuta Heyeti 270
Doç. Dr. (E) Kurmay Albay Ali Bilgin Varlık
Ek-E: Belgeler 276

HARP SANAT YAYINEVİNİN YAYIN ESASLARI

Harp Sanat Yayınevi, şanlı Silahlı Kuvvetlerimizde yıllarca görev yapmış olan emekli bir subay tarafından ülkemizdeki askerî tarih çalışmalarına katkı sağlamak için 2021 yılında kurulmuştur. Bilimin ışığını rehber edinen Yayınevimiz, Atatürkçü bir çizgide, bağımsız yayıncılık faaliyetlerinde bulunmayı temel ilke edinmiştir. Yayınevimiz, yayımlayacağı nitelikli eserlerle ülkemizde askerî tarih alanında hissedilen eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

Bilindiği üzere toplumların tarihi incelendiğinde askerlikle ilgili hususların siyasi, sosyal ve kültürel alanlara doğrudan veya dolaylı etkilerinden söz edildiği görülmektedir. Bu etkilerin tespit ve değerlendirmesinin, günümüze ve hatta geleceğe bakan yönlerinin ortaya konulmasının fert ve devlet ölçeğindeki gelişime önemli katkılar sağlayacağı üzerinde durulmaktadır.

Sosyal bilimlerde askerî konulara ağırlık veren çalışmalar, Birinci Dünya Savaşı sonrasında önem kazanmaya başlamıştır. Zamanla genel tarih araştırmaları içinde kendine özgü bir anlayışa dönüşerek askerî tarih adı altında toplanan bu alandaki çalışmalar, Batı'da XXI. yüzyılda büyük bir hız kazanmışsa da Türkçe literatürde ne yazık ki henüz arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır.

Karakter ve kültür kodlarımızda var olan askerliğe ve ona dair çalışmalara ivme kazandırılarak bu alandaki eksikliğin nitelikli eserlerle giderilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi hâlde bu boşluğun akademik olmayan, ideolojik birtakım amaçlarla, bilgi ve belgeye dayanmayan yorumlarla ve popülist eserlerle doldurulması başka sorunları da beraberinde getirecek, ortak tarih bilincinin oluşumuna zarar verebilecektir.

Yayınevi olarak bu bilinçle, imkânlarımız nispetinde faydalı çalışmalar ortaya koymayı arzu ediyoruz. Bu alandaki akademisyen ve yazarlarla koordineli çalışmalar yürüterek akademik, tarafsız ve güvenilir kaynaklardan oluşan yerli ve yabancı nitelikli eserlerle okuru buluşturmak istiyoruz.

Kuramsal kaynaklardan edebî eserlere kadar geniş bir yelpazede yapacağımız yayınlarla, askerliği meslek olarak benimseyenlerin yanında askerî tarihe ilgi duyan herkese hitap eden akademik ve edebî eserler ile başvuru koleksiyonu oluşturmaya çaba sarf edeceğiz.

Tarihin tozlu raflarında unutulmaya yüz tutmuş, sandıklarda kilitli kalan hatıraların, yazma eserlerin, baskısı tükenmiş kitapların; Yükseköğretim kurumlarında büyük emekler verilerek hazırlandıktan sonra atıl kalan değerli çalışmaların gün yüzüne çıkarılması için atacağımız adımlarla, bu türdeki yayınların ve disiplinler arası müşterek akademik çalışmaların artmasında teşvik edici bir rol üstlenmek istiyoruz.

Askerlik mesleğinin ilgi sahası içinde önemli bir yer tutan yönetim, liderlik, strateji ve organizasyon konularıyla yeni modellere ilham verecek çalışmaları okurla buluşturmayı da hedefliyoruz.

Askerî geleneklerin oluşturulması, geliştirilmesi ve sürdürülmesi amacıyla özellikle tarihe mal olmuş komutan ve stratejistlerin düşünce ve tecrübelerinin sonraki nesillere aktarılmasına hizmet edecek biyografi ve hatıratlarının yanında tenkit ve kritiklerini yayınlamayı amaçlıyoruz.

Harp tarihinin konuları dışında kalan ancak yazarı veya işlediği konu itibariyle daha çok sosyal tarihin ve edebiyatın alanına giren eserlerin yayınlanmasının da önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Her safhasını akademik bir titizlikle takip edeceğimiz, editörlük çalışmalarına önem vereceğimiz yayınlarımızda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'nda belirtilen esaslar çerçevesinde hareket edeceğiz.

Faydalı olabilmek niyet ve gayretiyle...

YAZARLARIN ÖZ GEÇMİŞLERİ [1]

Doç. Dr. (E) Kurmay Albay Ali Bilgin Varlık

Ali Bilgin VARLIK, 1983 yılında Kara Harp Okulundan, 1994'te Kara Harp Akademisinden mezun olmuştur. Muvazzaflık döneminde Kara Kuvvetlerinin çeşitli birlik ve karargâhlarında görev yapmış; yurt dışında ABD, Irak, Belçika, Bosna-Hersek ve Afganistan'da muhtelif uluslararası karargâhlarda çalışmıştır. Son görev yeri olan Kara Harp Okulunda Harp Tarihi ve Strateji Ana Bilim Dalı Başkanlığı görevini deruhte etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinden 2013 yılında kurmay albay rütbesinde kendi isteğiyle emekli olmuştur.

Lisans eğitimlerini inşaat mühendisliği ve iktisat alanlarında tamamlamıştır. Yüksek lisanslarını işletme ve uluslararası ilişkiler, doktorasını uluslararası ilişkiler alanında tamamlamıştır. 2021 yılında doçent unvanı almıştır.

Güvenlik savunma yönetimi, askerî tarih ve strateji, Orta Doğu ve küreselleşme konularında çalışmalar yapmakta; lisans ve lisansüstü dersler vermektedir. Çalışma konuları kapsamında muhtelif akademik yayınları bulunmaktadır.

"Strateji, Harp ve Askerî Harekât Üzerine Dünya Klasikleri Öz İnceleme Dizini (2012)", Oktay Bingöl ile birlikte "Güvenlik Çalışmaları (Cilt-I): Kuramsal Yaklaşımlar (2020)", "Güvenlik Çalışmaları (Cilt-II): Güvenlik Sektörleri ve Sorunları (2022)", "Güvenlik Çalışmaları (Cilt-III): Uluslararası Güvenlik Rejimleri ve Örgütler (2023)", Emrah Özdemir ile birlikte "Stratejinin Temelleri: Kuramcılar (2024)" başlıklı kitapların; *Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Akademik Dergisi* (2012-2015) ile *Stratejik Bakış dergisi*nin (2018-2025) editörlüğünü yapmıştır.

The Middle East Files (SHAPE, 1999), Oktay Bingöl ile birlikte hazırladığı *15 Temmuz Sonrası Türk Ordusu, Kriz ve Çıkış* (2017), *Küreselleşme; Dönüştüren Bir Sürecin Analizi* (2018), *Afganistan* (2023)" ve *Bilgi Savaşımı* (2025) isimli kitapları yayımlanmıştır.

[1] İsim alfabetik sırasıyla

Dr. (E) Kurmay Albay Alptekin Tartıcı

Alptekin Tartıcı, lisans derecesini makine mühendisliği alanında Kara Harp Okulundan, yüksek lisans derecesini ulusal ve uluslararası güvenlik stratejileri yönetimi alanında Kara Harp Akademisinden, doktora derecesini ise "Avrupa Birliği'nin Güvenlik Politikalarının Etkileri: Bosna-Hersek Örneği 2004-2018" adlı tezi ile İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden uluslararası ilişkiler alanında elde etmiştir.

2017 yılından itibaren Millî Savunma Üniversitesinde Kara, Deniz ve Hava Harp Enstitülerinde öğretim elemanı olarak görev yapmaktadır. 2022-2023 yıllarında İstanbul Üniversitesi Uluslararası Soykırım ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar Enstitüsünde Boşnak soykırımı konulu yüksek lisans dersleri vermiştir. Tartıcı'nın çalışma alanlarını uluslararası siyaset, uluslararası güvenlik ve Türk dış politikası oluşturmaktadır.

Dr. (E) Tank Albay Aytekin Cantekin

Aytekin Cantekin, 1991 yılında Işıklar Askerî Lisesinden, 1995 yılında Kara Harp Okulundan tankçı teğmen ve sistem mühendisi olarak mezun olmuştur. Kara Kuvvetlerinin çeşitli birlik ve karargâhlarında görev yapmış; yurt dışında Belçika ve Azerbaycan'da muhtelif uluslararası karargâhlarda çalışmıştır. 2019 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır.

2003 yılında Millî Savunma Üniversitesi (MSÜ) Savunma Bilimleri Enstitüsünde Savunma Yönetimi Bölümünde, savunma yönetimi alanında, 2006 yılında Selçuk Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler Bölümünde, uluslararası ilişkiler alanında yüksek lisans öğrenimlerini tamamlamıştır. 2012 yılında MSÜ Savunma Bilimleri Enstitüsünde uluslararası güvenlik ve terörizm alanında doktora öğrenimini tamamlamıştır. Doktora tez araştırmasını TÜBİTAK bursu ile İngiltere Nottingham Üniversitesinde, doktora sonrası araştırmasını ise Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı Jean Monnet Bursu ile AB Güvenlik Savunma Politikası ve Kriz Yönetimi konusunda İrlanda Maynooth Üniversitesinde yapmıştır. Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı, Alparslan SAVMİLGEN, Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi, Barış için Ortaklık Eğitim Merkezinde dersler vermiştir. *The EU in Conflict Prevention and Crisis Management: CSDP* kitabının yazarıdır. Uluslararası ilişkiler teorileri, güvenlik, çatışma ve kriz yönetimi alanlarında çalışmalar yapmaktadır. İngilizce ve Fransızca bilmektedir.

Prof. Dr. Fatma Aslı Kelkitli

Fatma Aslı Kelkitli, lisans derecesini işletme alanında Boğaziçi Üniversitesinden, yüksek lisans derecesini tarih alanında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünden almıştır. Doktora derecesini de yine Boğaziçi Üniversitesinden siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında elde etmiştir. Ekim 2019'da uluslararası ilişkiler alanında doçent unvanını kazanan Kelkitli, Haziran 2025'ten itibaren İstanbul Arel Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde profesör olarak görev yapmaktadır. Kelkitli'nin çalışma alanlarını uluslararası siyaset, Türk dış politikası ve kamu diplomasisi oluşturmaktadır.

2017 yılında Routledge Yayınevi tarafından yayımlanan Turkish-Russian Relations: Competition and Cooperation in Eurasia adlı kitabının yanı sıra uluslararası endekslerde taranan *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace, Caucasus Survey, Comparative Southeast European Studies, Digest of Middle East Studies, Insight Turkey, Survival* gibi dergilerde yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır.

Dr. (E) Hava Tuğgeneral Hüseyin Fazla

Hüseyin Fazla, 1988-2013 yılları arasında Hava Kuvvetlerinde savaş pilotluğunun (F-5, F-104, F-16) yanı sıra proje subayı, şube müdürü, daire başkanı kadrolarında görev yaptı. Toplam 6 yıl NATO'da yurt dışı daimî görevlerde bulundu. Pegasus Havayollarında ticari pilot ve sonrasında TUSAŞ'ta uçuş başkanı olarak çalıştı.

Yüksek lisansını uluslararası ilişkiler (İstanbul Üniversitesi-2001) ve kamu hukuku (Dicle Üniversitesi-2007) alanlarında yaptı. Doktorasını siyaset bilimleri ve uluslarası ilişkiler (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-2021) alanında tamamladı. Bir dönem Başkent Üniversitesinde lisans dersleri verdi. 2021 yılında kurulan Stratejik Araştırmalar Merkezi-STRASAM'ın kurucusu/ başkanıdır.

Hüseyin FAZLA, 1952'den 2022'ye NATO ve Türkiye kitabının yazarıdır. Basta STRASAM olmak üzere çeşitli dergilerde siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, savunma, hava-uzay sanayisi alanlarında yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır.

(E) Tuğgeneral Levent Köse

Levent Köse, lisans eğitim seviyesinde 1981 yılında Kara Harp Okulundan mezun olmuş; yüksek lisans seviyesinde 1992-1994 yılları arasında Kara Harp Akademisinde, 2002-2003 yıllarında Millî Güvenlik Akademisinde ve 2014-2016 yıllarında Selçuk Üniversitesi Halkla İlişkiler Bölümünde eğitim görmüş ve mezun olmuştur.

İtalya-Torino'da Barışı Koruma Harekât Planlaması, İnsani Yardım konusunda kurs görmüş; Bosna-Hersek'te kısa süreli kurs öğretmenliği, Azerbaycan-Bakü'de Türkiye Askerî İşbirliği ve Koordinasyon Kurul Kur. Başkanlığı görevinde bulunmuş ve 2010 yılında tuğgeneralliğe terfi etmiştir. 1996-1999 yılları ile 2017-2021 yılları arasında Kara Harp Enstitüsünde öğretmenlik yapmıştır.

EMO üyesi olup Ukrayna-Rusya ve Gazze Savaşları başta olmak üzere devam eden çatışmalar hakkında yaptığı analizleri çeşitli internet mecralarında yayınlanmaktadır.

Dr. (E) Kurmay Albay Mehmet Çanlı

Mehmet Çanlı, 1984 yılında Kuleli Askerî Lisesinden, 1988 yılında Kara Harp Okulundan, 1989 yılında Topçu ve Füze Okulundan mezun olmuştur. Bundan sonra Türk Silahlı Kuvvetlerinin değişik kademelerinde birlik komutanlığı ve karargâh subaylığı görevlerinde bulunmuştur. Yurt dışında ise Azerbaycan, Irak ve İngiltere'de (askerî ataşe) görev yapmıştır. Kara Harp Akademisinden "Uluslararası Güvenlik Yönetimi ve Liderlik" diploması ile mezun olarak kurmay subay olmuş, daha sonra Silahlı Kuvvetler Akademisinde okumuştur. 2013 yılında kendi isteğiyle emekliliğe ayrılan Mehmet Çanlı, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde doktora eğitimi görmüş ve bu eğitimi "Millî Mücadele'de Uygulanan Askerî Strateji" konulu tezi ile tamamlamıştır.

Bundan sonra Hacettepe Üniversitesinde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine, Kara Harp Okulunda ise taktik dersine girmiştir. Değişik konularda makale, kitap bölümü ve kitapları yayımlanan Mehmet Çanlı'nın çalışma alanı daha çok askerî konularda yoğunlaşmaktadır.

(E) Piyade Albay Muharrem Güneş

Muharrem Güneş, 1987 yılında Kara Harp Okulundan mezun olmuştur. Muvazzaflık döneminde Kara Kuvvetleri ve Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde kıta ve okullarında görev yapmıştır. Kara Harp Okulunda Harp Tarihi ve Strateji Ana Bilim Dalı Başkanlığı bünyesinde Harp Tarihi Öğretim Görevlisi olarak görev yapmıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinden 2014 yılında albay rütbesinde emekli olmuştur. Lisans öğrenimini Kara Harp Okulunda Makine, Ankara Üniversitesinde Hukuk Fakültesinde tamamlamıştır. Yüksek lisanslarını Atatürk Üniversitesinde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Uludağ Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler bölümlerinde yapmıştır. 2019 yılından itibaren hukuk alanında çalışmalarına devam etmektedir.

ÖN SÖZ

Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Muharebesi, emperyalizme karşı dünyada ilk başarılı mücadele olan Türk İstiklal Harbi'ni tamamiyete erdiren savaşın adıdır. Bu zafer, I. Dünya Savaşı'nın sonunda fiilen son bulan Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulan yeni Türk devletinin uluslararası âlemde tanınmasını tescilleyen Lozan Barış Antlaşması'nın askerî dayanağını oluşturmuştur.

Askerî tarih felsefesiyle hazırlanmış olan bu kitap, Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nde öncelikle "Ne oldu?" ve "Neden Oldu?" müteakiben ise "Nasıl oldu?" sorularının cevaplarını aramaktadır. Eser bu yönüyle gelenekleşmiş tarih felsefesi yaklaşımından ayrışmaktadır.

Nitel araştırma yöntemini esas alan bu çalışma, Türk ve Yunan taraflarının karşılıklı mukayesesinin gözetildiği bir yaklaşımla yapılandırılmıştır. Bu suretle harp tarihi disiplininin gerek şartı karşılanmaya çalışılmıştır. Kitapta Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin askerî boyutu kadar politik ve ekonomik boyutları da inceleme alanına dâhil edilmiştir. Bölümler, alanlarında uzman yazarlar tarafından hazırlanmıştır. Metin içinde geçen yer isimlerinin haritalarda da yer alması sağlanmıştır. Her seviyedeki okuyucuya hitap eden basit ve sade bir anlatı tercih edilmiştir.

Katkılarıyla eseri oluşturan yazarlarımız; Alptekin Tartıcı'ya, Aytekin Cantekin'e, Hüseyin Fazla'ya, Levent Köse'ye, Mehmet Çanlı'ya ve Muharrem Güneş'e minnet ve şükranlarımızı sunarız.

Eseri, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, bu zaferin kazanılmasında görev alan başta silah arkadaşları olmak üzere Türk ordusunun kahraman mensuplarının aziz hatıratına ithaf ederiz.

Fatma Aslı Kelkitli ve Ali Bilgin Varlık

Ankara, 10 Eylül 2025

ULUSLARARASI ORTAM

Fatma Aslı Kelkitli [*]

Giriş

23 Ağustos-13 Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleşen ve Türk ordusunun galibiyetiyle sona eren Sakarya Meydan Muharebesi, Yunan ordusunun saldırı gücünü büyük ölçüde kırarken Türk ordusunun işgalcileri ülke topraklarından çıkarma yönündeki azmini ve savaşma motivasyonunu daha da artırdı. 1921 yılının sonbahar ayları itibarıyla her ne kadar Batı Anadolu'da Yunan işgali devam etse de İtilaf Devletleri Yunanistan'ın bölgeyi kontrol etme kapasitesini ciddi anlamda sorgulamaya başlamıştı. Sovyetler Birliği'nin işçi sınıfının iktidarına dayanan ideolojisinin İtilaf Devletlerinde yarattığı endişe, İtilaf Devletlerinin arasındaki rekabet ve yaşadıkları iç sorunlar ise Ankara Hükûmetinin elini güçlendiren diğer unsurlar oldu.

İngiltere, bağımsız bir İrlanda devleti kurmak için kendisine karşı ayaklanan İrlanda Cumhuriyet Ordusu ile 11 Temmuz 1921'de bir silah bırakışma antlaşması imzalamıştı ve İrlanda'daki İngiliz yönetimini sona erdirecek olan bir antlaşma üzerinde çalışıyordu. İşsizliğin Mayıs 1921'de %23,4'lere [1] çıkması ve artan grevler işçiler arasında komünizmin yayılması için elverişli bir ortam oluştururken savaş yorgunu halk Anadolu'daki savaşın bir an önce bitmesini ve Hükûmetin ülkedeki ekonomik problemlere odaklanmasını istiyordu. Batı Anadolu'da kurulacak bir Yunan idaresinin Londra'nın Yakın Doğu'daki çıkarları açısından faydalı olacağını düşünen Lloyd George Hükûmeti Atina'nın Sakarya Savaşı'ndaki performansından dolayı hayal kırıklığına uğramıştı. Sevr Antlaşması'nın geçerliliğini yitirdiğinin farkında olan İngiltere, bir yandan Yunanistan'a destek mesajları vermeyi sürdürürken diğer yandan da yeni bir barış planı üzerinde hazırlıklara başladı.

---

[*] Prof. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aslikelkitli@arel.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0164-8736.

[1] Meredith M. Paker. "Industrial, Regional, and Gender Divides in British Unemployment between the Wars", *Job Market Paper* (October 2020), s. 2.

Fransa, Güney Anadolu'daki Türk direnişiyle baş etmekte zorlanıyor ve Türkiye'deki yatırımlarının geleceği hakkında endişeye kapılıyordu. Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda Suriye mandası kendisine tevdi edilen Fransa, buradaki yerel muhalefetten rahatsızdı ve yönetimine karşı oluşan tepkide Mart-Temmuz 1920 arasında Suriye'de krallığını ilan etmiş olan Emîr Faysal'a İngilizlerin verdiği desteğin payı olduğunu düşünüyordu. Fransa'daki Katolik Kilisesi ise Yunanistan'ın Batı Anadolu'ya yerleşmesinin Ortodoksluğun nüfuz alanının genişlemesine neden olacağını ve bu durumun Fransa'nın Yakın Doğu'daki çıkarlarına aykırı olduğunu vurguluyordu.[2] Sakarya Meydan Muharebesi sonrası yeni bir durum değerlendirmesi yapan Fransız Hükûmeti Ankara Hükûmeti ile uzlaşmaya varmanın ulusal hedefleri açısından daha uygun olduğuna karar verdi.

İtalya'da Mart 1919'da Benito Mussolini liderliğinde kurulan Faşist Parti, Mayıs 1921'de gerçekleşen seçimler sonrasında Meclise 35 milletvekili sokmayı başarmıştı. Faşistler ve komünistler arasındaki siyasi çatışmalar ve artan ekonomik sorunlar ülkedeki huzursuzluğu artırmıştı. [3] İngiltere'nin İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu topraklarında kendisi yerine küçük bir güç olan Yunanistan'ı tercih etmesinden rahatsız olan İtalya Anadolu topraklarında ekonomik imtiyazlar elde etmenin peşindeydi ve bu amacına ulaşmak için Ankara Hükûmeti ile görüşmeye hazırdı.

Ankara Hükûmeti ise Sakarya Meydan Muharebesi'nden Büyük Taarruz'un gerçekleştiği Ağustos 1922'ye kadar bir yandan Yunan ordusuna son ve öldürücü darbeyi vuracak ve Yunanistan'ı Anadolu'dan söküp atacak bir askerî harekâtın planları üzerinde çalışırken diğer taraftan da doğu ve güney sınırlarını güvence altına almayı hedefleyen hummalı bir diplomatik çaba içerisine girdi. Bu bölümde Ankara Hükûmetinin bu diplomatik girişimleri İngiltere, Fransa, İtalya ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler bağlamında incelenecektir.

İngiltere

Sakarya Meydan Muharebesi sonrası Ankara Hükûmeti ve İngiltere arasındaki ilk önemli temas esir değişim görüşmeleri oldu. İtilaf Devletlerinin

---

2 Howard M. Sachar. The Emergence of the Middle East: 1914-1924, New York: Alfred A. Knopf, 1969, s. 430.

3 David Broder. "How the Italian Communists Fought the Rise of Fascism". *Jacobin*. (21 January 2021). https://jacobin.com/2021/01/italian-communist-party-anti-fascism. (Erişim Tarihi 07.10.2023).

Sevr Antlaşması'nı ufak tefek değişikliklerle Ankara Hükûmetine kabul ettirmek amacıyla Şubat 1921'de organize ettikleri Londra Konferansı sırasında Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'ın özel sekreteri Robert Vansittart ile 16 Mart 1921 tarihinde bir esir değişim antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşmaya göre mart ve nisan aylarında 40 kişi İngilizler tarafından serbest bırakıldı. [4] İngilizlerin geride kalan 78 Türk esirin 54 tanesini ise savaş yasalarını çiğneme ya da adam öldürme suçlarını işledikleri gerekçesiyle yargılamak istemesi esir değişim sürecini kesintiye uğrattı. Bu kişilerden 16'sının 6 Eylül'de Malta'dan kaçmalarının ve Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından İngiltere 19 Eylül'de İstanbul'daki Yüksek Komiseri Horace Rumbold'a talimat vererek esir değişimi için tekrar görüşmelere başlamasını istedi. [5] 29 Eylül'de Rumbold ile Ankara Hükûmetinin İstanbul'daki temsilcisi Hamit Bey arasında başlayan görüşmeler 23 Ekim 1921 tarihinde antlaşma ile sonuçlandı ve İngiltere Ankara Hükûmetinin elindeki İngiliz tutsaklara karşı Malta'da esir tuttuğu Türklerin tamamını serbest bırakmayı kabul etti. 1 Kasım 1921 tarihinde İnebolu'da gerçekleşen değiş tokuş sonrasında 59 Türk esir serbest kaldı. [6]

Curzon; Ankara Hükûmeti ile imzalanan esir değişim antlaşmasından kısa bir süre sonra 27-29 Ekim 1921 tarihlerinde Yunanistan Başbakanı Gounaris, Dışişleri Bakanı Baltazzi ve Yunanistan'ın İngiltere Büyükelçisi Rangabe'den oluşan bir heyeti Londra'da kabul etti. Görüşmede Gounaris yaşadıkları mali sorunları hafifletmek amacıyla işgal ettikleri bölgede kendi yönetimlerini kurmak istediklerini belirtirken ayrıca sahada değişen askerî dengeden dolayı da İngiltere'den silah isteğinde bulundu. [7] Curzon; Batı Anadolu'da Yunan idaresi kurulmasına, böyle bir uygulama işgalin kalıcı olabileceği yönündeki şüpheleri artırabileceği için karşı çıkarken Yunanistan'ın özel sektörde faaliyet gösteren firmalardan silah ve cephane alabileceği yönündeki Yüksek Konsey kararına vurgu yaptı. [8] Fransa'nın Sakarya Zaferi sonrası Anka-

---

4 Bilal N. Şimşir. *Malta Sürgünleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985, s. 367.

5 Mesut Çapa. "Sakarya Savaşı'ndan Sonra İmzalanan Türk-İngiliz Esir Mübadelesi Anlaşması'nın Uygulanması ve Belgeler", *Atatürk Yolu Dergisi* 1, no. 3 (1989), s. 402.

6 Rahmi Doğanay. "Millî Mücadelede Türk-İngiliz Esir Değişimi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7, no. 1 (1992), s. 37.

7 Daniel-Joseph Seal-Macarthur. "Intelligence and Lloyd George's Secret Diplomacy in the Near East", *The Historical Journal* 56, no. 3 (2013), s. 720.

8 Sedat Çilingir. "Lloyd George and the Dissolution of the Ottoman Empire", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 378-379.

ra Hükûmeti ile uzlaşması Ankara'nın Güney Anadolu'da elini rahatlatmıştı. Bu durum Yunanistan'ın yaşadığı askerî ve ekonomik problemler nedeniyle Anadolu'dan çekilme ihtimalinin belirmesi ile birleşince İngiltere'yi Musul konusundaki çıkarları açısından endişelendirdi. Bu nedenle İngiltere Aralık 1921'de Yunanistan ile bir antlaşma imzalayarak kredi almasının önündeki bazı engelleri kaldırdı. [9] Yunanistan da İngiltere'nin Türkiye ile Yunanistan arasında arabuluculuk yapma teklifini kabul etti. Bu gelişmelere rağmen Mart 1922'de İngiltere'nin Hindistan Bakanı Edwin Montagu tarafından iletilen Hindistan Genel Valisi'nin Hindistan'daki Müslümanların İngiltere'nin anti-Türk politikasından rahatsız olduğunun altını çizen görüşleri Yunanistan'ın kredi almasını engelledi. [10]

Ankara Hükûmeti Misak-ı Millî hedefleri çerçevesinde bir barış antlaşması için uygun bir zeminin olup olmadığını anlamak için Şubat-Mart 1922'de Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'i Londra, Paris ve Roma'da temaslarda bulunmak üzere gönderdi. Benzer bir şekilde İstanbul Hükûmeti de kendi Dışişleri Bakanı İzzet Paşa'yı aynı başkentlere gönderdi. Curzon, Yusuf Kemal Bey ve İzzet Paşa ile 16-19 Mart 1922 tarihlerinde gerçekleştirdiği ayrı ayrı görüşmelerde Kars ve Ardahan'ın Ermenilere verilmesini ve Anadolu'da kalacak Hristiyan azınlıklar için garanti istedi. [11] Boğazların sadece Asya kıyısının o da silahsızlandırılmış bölge olma şartıyla Türklere bırakılabileceğini vurguladı ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı öncesi borçlarının ve savaş sonrasında ortaya çıkan tazminat ve harcamaların da İtilaf Devletleri tarafından gündeme getirileceğini belirtti. Curzon, ayrıca Yusuf Kemal Bey'e Ankara Hükûmetinin Sovyetler Birliği ile kurduğu ilişkinin boyutları hakkında sorular sorarken Türk birliklerinin Musul'a girmesi durumunda İngiliz İmparatorluğu'nun bütün gücüyle buna karşı koyacağını da bildirmiştir. [12]

22 Mart 1922'de Curzon, Fransa Dışişleri Bakanı Poincaré ve İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer Paris'te toplandı ve dört gün sonra ortak bir notayla

---

9 İsmail Ediz. "Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 285.

10 Karl G. Larew. "Great Britain and the Greco-Turkish War, 1912-1922", *Historian* 35, no. 2 (1973), s. 267.

11 Bilal N. Şimşir. *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e* (1921-1922), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989, s. 249-250.

12 The National Archives. "Conclusions of a Meeting of the Cabinet held at 10, Downing Street, S.W., on Monday, 20th March, 1922, at 11.30 a.m.".

ön barış tekliflerini Yunanistan'a, Ankara Hükûmetine ve İstanbul Hükûmetine sundular. Doğu Anadolu bölgesinde Milletler Cemiyetinin katkısı ile bir Ermeni yurdunun kurulması, Doğu Trakya'da Türkiye'ye sadece Tekirdağ'ın bırakılması, İzmir'de özel bir rejim kurulması ve adli ve ekonomik kapitülasyonların yeniden düzenlenmesi için komisyonlar kurulması gibi maddeler içeren plana [13] karşılık olarak Türkiye 5 Nisan'da karşı bir öneri getirdi. Buna göre Yunan ordusunun silah bırakışma antlaşması imzalanmasından sonra ilk 15 gün içinde Eskişehir-Kütahya-Afyon hattından, dört ay içinde de İzmir dâhil bütün Anadolu'dan çekilmesi istenmiş fakat İtilaf Devletleri bu öneriyi 10 gün sonra reddetmiştir. [14]

Yunanistan, İtilaf Devletlerinin barış girişimlerinin sonuçsuz kalmasının ardından Batı Anadolu'da bir İyonya Devleti kurmak için hareket geçen Rumları desteklemeye karar verdi. 27 Temmuz 1922'de Başbakan Protopapadakis liderliğinde toplanan Bakanlar Kurulu Yunanistan'ın İzmir Yüksek Komiseri Stergiadis'e işgal edilen bölgelerde yerel meclisler kurup, belediye muhafız alayları oluşturarak muhtariyet kararını uygulaması emrini verdi. [15] Stergiadis 30 Temmuz 1922 tarihinde bir deklarasyon yayımlayarak Yunanistan'ın kararını halka duyurdu ve bölgede tek yetkilinin kendisi olduğunu ve anayasa hazırlamakla görevlendirildiğini belirtti.[16] Yunanistan'ın Batı Anadolu'da otonomi ilanı Fransa ve İtalya tarafından şiddetle protesto edilirken İngiltere sessiz kalmayı tercih etmiştir.[17]

Yunanistan, İtilaf Devletlerinden gelebilecek Anadolu'daki Yunan askerlerinin geri çekilmesi taleplerinin önüne set çekmek için Trakya'daki askerî personel sayısını Temmuz 1922'de 45.000'e yükseltti ve 27-29 Temmuz 1922

---

13 T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü. *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)*, 177-178.

14 Adnan Sofuoğlu ve Seyfi Yıldırım. "1922 Yılında Barış Çabaları ve Milletlerarası Görüşmelerde 'İyonya Devleti' Kurma Girişimleri", içinde *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu,* Cilt II, Haz. Arzu Güvenç ve Murat Saygın, (823-834). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014, s. 831.

15 Fevzi Çakmak. "Büyük Taarruz Öncesi Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki Muhtariyet İlanı", içinde *100. Yılında Büyük Taarruz*, Editörler Temuçin Faik Ertan ve Kadri Unat, (37-66). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2022, s. 42-43.

16 Ediz. "Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)", s. 298.

17 Çilingir. "Lloyd George and the Dissolution of the Ottoman Empire", s. 453.

tarihlerinde İstanbul'u işgal girişiminde bulundu.[18] Ankara Hükûmetine bağlı askerî birliklerin her geçen gün daha da güçlendiğine işaret eden Atina, Hristiyanların tehdit altında olduğunu iddia ederek müttefiklerinden İstanbul'u işgaline izin vermelerini istese de [19] Fransa, İngiltere ve İtalya'nın 31 Temmuz 1922'de gönderdiği işgal talebini reddeden nota sonrası geri adım atmak zorunda kalmıştır.

Temmuz 1922 itibarıyla Ankara Hükûmeti bir yandan Büyük Taarruz için askerî hazırlıklarını hızlandırırken diğer taraftan da Misak-ı Millî çerçevesinde bir barış antlaşmasına ulaşabilmek amacıyla diplomatik yolları zorlamaktaydı. Bu bağlamda İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey Temmuz başlarında Roma'ya gitti ve Dışişleri Bakanı Schanzer ile görüştü. Akabinde Paris'e giderek Başbakan Poincaré ile bir araya gelmiş, 3 Ağustos'ta ise Londra'ya ulaşmıştı. Lloyd George ve Lord Curzon, Ali Fethi Bey'in görüşme talebine olumlu yanıt vermedi hatta Lloyd George 4 Ağustos'ta Avam Kamarasında yaptığı konuşmada Yakın Doğu'ya barışın bir türlü gelmemesinin sorumlusu olarak Ankara Hükûmetini gösterdi. [20] Ali Fethi Bey 22 Ağustos'ta Londra'dan herhangi bir sonuç alamadan ayrıldı fakat Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesiyle "Kati zaferden önce şerefli bir sulhun mümkün olmayacağını vatana ve dünyaya ispatladı." [21]

Fransa

Fransa, 1921 yılının ilk aylarından itibaren gerek ekonomik durumu gerekse de kamuoyu baskısı nedeniyle Anadolu'daki savaşı sürdürme şevk ve arzusunu büyük ölçüde yitirmişti. Fransız askerî birliklerinin Ermeni askerleri de yanlarına aldıkları işgal hareketinde Adana, Antep, Maraş, Mersin ve Urfa'da ciddi direnişle karşılaşmış olmalarının da bu duruma büyük etkisi olmuştu. Fransızlara ağır kayıplar verdiren bu direnişin nedenlerinden birinin daha önce buraları kontrol eden İngiltere'nin Türkleri silahsızlandırma

---

18 Nuray Özdemir. *"Büyük Taarruz Öncesi Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Planı", içinde Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu,* Cilt II, Haz. Arzu Güvenç ve Murat Saygın, (863-81). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014, s. 868.

19 Ediz. "Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)", s. 301.

20 UK Parliament. "Mr. David Lloyd George-Near East, 4 August 2022".

21 İhsan Sabri Balkaya. "Büyük Taarruz Öncesi İngiltere Nezdinde Barış Girişimleri ve Türk Bağımsızlık Mücadelesinin Avrupa Kamuoyuna Duyurulması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 19, no. 57 (2023), s. 1120-1126.

konusundaki başarısızlığı olduğunu düşünen Paris[22], Suriye'de yerel halkla yaşadığı problemlerin kaynağı olarak gördüğü Emîr Faysal'a İngilizlerin verdiği destekten de rahatsızdı. [23] Dahası Fransa Yunanlıların ne askerî ne de demografik açıdan Batı Anadolu'yu kontrol altında tutacak kapasiteye sahip olmadıklarını anlamıştı.

Fransa, Türkiye topraklarındaki ekonomik yatırımlarının ve sahip olduğu imtiyazların akıbeti hakkında da endişeleniyordu. Fransız özel şirketleri %50,58 payla Osmanlı Devleti'ndeki sermaye yatırımlarında birinci sırada yer alırken Osmanlı Devleti'nin borçlarının %60,31'i de Fransa'dan alınan kredilerden oluşuyordu. [24] Haziran 1921'de Fransa Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Bouillon aracılığıyla Ankara Hükûmeti ile müzakerelere başlayan Fransa; Sevr Antlaşması, İngiltere ve İtalya ile birlikte imzalanan Üçlü Pakt ve Londra Konferansı sırasında Bekir Sami Bey ile imzalanan antlaşmada yer alan ekonomik nüfuz bölgelerini (Diyarbakır, Elazığ, Kilikya, Maraş, Sivas, Urfa) korumak amacıyla hareket ediyordu. [25]

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da ekonomik nüfuz bölgeleri kurulmasına karşı çıkmasıyla sekteye uğrayan görüşmeler Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk ordusunun kazandığı zafer sonrasında Fransa'nın Anadolu macerasını kesin olarak bitirmeye karar vermesinin ardından 24 Eylül 1921'de tekrar başladı. 20 Ekim 1921 tarihinde Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Bouillon arasında imzalanan Ankara Anlaşması ile Fransız askerî birlikleri 4 Ocak 1922 tarihi itibarıyla Anadolu'dan tamamen çekilirken Türkiye'nin güney sınırı da şekillendi. Buna göre Türkiye-Suriye sınırı İskenderun'un kuzeyinden geçecekti. İskenderun ve Antakya Suriye sınırları içinde kalsalar da Türk dilinin resmî bir niteliğe sahip olduğu ve Türk kültürünün gelişmesine izin veren özel bir yönetim biçimine sahip olacaklardı. [26] Ayrıca Türkiye'nin demir yolu bağlantısı olan Mersin Limanı'nı kullanabilir hâle gelmesi ve güneydeki birliklerini Batı Cephesi'ne kaydırması Büyük Taarruz öncesinde

---

22 Ömer Budak. "Millî Mücadele Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", Karadeniz Araştırmaları 19 (2008), s. 111.

23 Çilingir. "Lloyd George and the Dissolution of the Ottoman Empire", s. 441.

24 Bige Sükan. "Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri". *Atatürk Ansiklopedisi*. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-mucadele-doneminde-turk-fransiz-iliskileri/ (Erişim Tarihi 20.12.2023)

25 Age.

26 Faruk Sönmezoğlu. *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*, İstanbul: DER Yayınları, 2015, s. 176.

elini bir hayli rahatlatmıştır. [27] Fransız ordusu Anadolu'dan çekilirken 60.000 Ermeni de onlarla beraber bölgeyi terk etti. [28]

Fotoğraf 1: Mustafa Kemal Paşa-Bouillon, 1921

Anlaşma sonrasında Ankara Hükûmetinin Fransa'dan silah, cephane ve askerî malzeme satın almasının da önü açıldı. Fransa Anadolu topraklarından çekilirken Ankara Hükûmetine 10.000 civarında ayakkabı ve üniforma, 4.000 tüfek, 2.000 at, 10 uçak, 10 uçak motoru, 10 hangar ve telsiz istasyonları bıraktı. [29] İlaveten İstanbul'da bulunan Fransız işgal yönetimi Fransız bandıralı gemilerle Anadolu'ya silah sevkiyatına izin verdi. Bazı Fransız yetkililer de Ankara Hükûmetine istihbarat sağladı. [30]

---

27 İlhan Uzgel. "Batı Avrupa'yla İlişkiler", içinde Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980, Ed. Baskın Oran, (139-54). İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 151.

28 Bige Yavuz. *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, s. 156-157.

29 Fatih Selçuk. "Büyük Taarruz'a Giden Süreçte Türk-Fransız İlişkileri (1921-1922)", içinde *Türk İstiklal Harbi'nin 100. Yılında 1922 Yılı ve Gelişmeleri,* Ed. Özlem Arslan, (149-83). İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2022, s. 153.

30 Age., s. 177-178.

Ankara Hükûmeti 26 Ekim 1921 tarihinde Ahmet Ferit Tek'i Büyük Millet Meclisinin Paris temsilcisi olarak ilan ederek Sakarya Zaferi sonrası yeniden şekillenmesi muhtemel barış tasarılarına nüfuz etmek istedi. Bu amaçla Tek, 18 Ocak 1922'de Fransız Dışişleri Bakanlığı Siyasi Bölüm Başkanı De la Rocca ile görüştü ve kalıcı barışın sağlanması için Yunanistan'ın İzmir'i boşaltması gerektiğinin altını çizdi. Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'in 13 Mart 1922'de Fransa'nın Suriye ve Lübnan Yüksek Komiseri General Gouraud ve 14 Mart 1922'de Başbakan Poincaré ile görüşmelerinde ise Fransa'nın boşalttığı bölgelerde Ankara Antlaşması'nın uygulanması ile ilgili yaşanan sorunların çözümüne odaklanılmış ayrıca Fransa'dan savaş malzemesi temini sağlanmıştır. [31]

Fransa, Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu topraklarının paylaşımı konusunda İngiltere ile problemler yaşasa da Almanya'nın kontrol altında tutulması noktasında İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duyduğu için İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon'un liderliğinde hazırlanan ve 22 Mart 1922'de Türkiye ve Yunanistan'a sunulan ön barış teklifini desteklemişti. Bu gelişmeye rağmen Paris, Batı Anadolu'daki Yunan askerî gücünün Ankara Hükûmetini devirmek için yeterli olmadığına Sakarya Savaşı sonrası kesin olarak kanaat getirmişti. Bu nedenle Büyük Taarruz'a kadar kendi çıkarları açısından da yararlı bulmadığı Yunan işgalinin sona ermesi için el altından Türkiye'ye askerî malzeme temin etmeye devam etti.

İtalya

19 Nisan 1917 tarihinde İngiltere ve Fransa ile imzaladığı Saint-Jean-de-Maurienne Antlaşması'nın Çarlık rejiminin yıkılması nedeniyle Rusya tarafından onaylanamamasından dolayı İzmir ve Aydın'ı içeren Güneybatı Anadolu topraklarını işgali Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda İngiltere tarafından reddedilen İtalya kendisine söz verilen topraklara Yunan ordusunun asker çıkarmasına tepkiliydi. Mart 1919'da Antalya, bir ay sonra da Bodrum, Fethiye, Kuşadası, Marmaris gibi Batı Anadolu kıyılarını işgal eden İtalya, Afyon, Burdur ve Konya'ya da asker gönderdi. [32] Osmanlı Devleti'nin paylaşımından yeteri kadar pay alamadığını düşünen ülke yaşadığı ekonomik problemleri minimize etmek amacıyla Anadolu'da ticari imtiyazlar elde etmeye odaklandı. Bu bağlamda İngiltere ve Fransa ile üzerinde mutabakata vardığı

---

31 Sükan. "Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri".

32 Uzgel. "Batı Avrupa'yla İlişkiler", s. 151.

Üçlü Pakt ile Ereğli kömür havzasının işletme hakkını ele geçiren İtalya, Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile Bekir Sami Bey'in Londra Konferansı sırasında 12 Mart 1921'de imzaladıkları antlaşmaya göre de Antalya, Burdur, Isparta ve Muğla'da, ayrıca Afyon, Aydın, Konya ve Kütahya'nın bazı kısımlarında nüfuz bölgeleri elde etti. [33] İtalya bu imtiyazların karşılığında barış antlaşması sürecinde İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye iadesi konusunda müttefikleri nezdinde harekete geçecekti.

Bekir Sami Bey ile imzalanan antlaşma Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmese de Anadolu'da asker bulundurmanın artan maliyeti nedeniyle İtalya, Nisan 1921'de Milas ve çevresinden başlayarak işgal ettiği bölgeleri boşaltmaya başladı ve en son olarak da 5 Temmuz 1921'de Antalya'daki askerlerini tahliye ederek Türkiye macerasını nihayete erdirdi. [34] İtalya; Anadolu'dan çekilirken Türk ordusuna makinalı tüfek, cephane, telsiz istasyonu, telefon, karyola, kışla eşyası sattı. Roma; işgal döneminde de kontrolü altında bulunan Antalya, Kuşadası ve Söke limanlarına silah ve cephane sevkiyatına göz yummuştu. [35] Antalya Kurtuluş Savaşı yıllarında silah tedariki ve nakliyatı konusunda önemli bir rol oynadı. Antalya-Baladız-Eğridir hattından ve Antalya-Sarayköy hattından makinalı tüfek, mühimmat, otomobil ve otomobil aksamı, benzin ve uçak yakıtı, parçalar hâlinde gelen uçaklar, tıbbi malzeme, yiyecek Batı Cephesi'ne sevk edildi. [36] İtalya'ya ödemeler Antalya'daki Commercial Bank vasıtasıyla Aralık 1920'den beri Ankara Hükûmetinin siyasi temsilcisi olarak Roma'da bulunan Cami Bey aracılığı ile gerçekleşti. [37]

İtalya Sakarya Savaşı'nın ardından ekonomik ve ticari çıkarlarının takibi için 24 Ekim 1921'de Alberto Tuozzi'yi Ankara'ya gönderdi. Tuozzi'nin ekonomik ayrıcalık talebini Ankara Hükûmeti reddederken İtalya bunun üzerine 24 Nisan 1922'de İstanbul Hükûmeti ile demir yolu ve maden imtiyazlarını içeren bir antlaşma imzaladı. [38] Ankara Hükûmeti ise Ocak 1922'de Celaled-

---

33 Orhan Çeltikçi. "İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 160.

34 Sönmezoğlu. *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945, s.* 182.

35 Mevlut Çelebi. "Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", *Belleten* 62, no. 233 (1998), s. 176.

36 Çeltikçi. "İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921)", s. 169-171.

37 Sadiye Tutsak. "Türk İstiklâl Harbi'nde Alman Silahları ve Askerî Mühimmâtı", *OTAM* 36, (2014), s. 247.

38 Çelebi. "Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri", s. 195.

din Arif Bey'i Roma'daki siyasi temsilcisi olarak atadı ve Büyük Taarruz öncesi İtalya'dan silah, cephane, askerî elbise ve uçak satın alarak askerî envanterini çeşitlendirmeye devam etti.

Sovyetler Birliği

Sakarya Meydan Muharebesi'nde elde edilen başarı, Sovyetler Birliği'nin gözünde Mustafa Kemal Paşa'yı Millî Mücadele'nin tartışmasız lideri konumuna yükseltirken Türk ordusunun muhtemel bir yenilgisi durumunda Anadolu'ya girmek için Batum'da bekleyen Enver Paşa ve bazı eski İttihatçıların liderlik yaptıkları birliklerin de geri çekilmesine neden olmuştu. Sovyetler Birliği bir adım daha atarak 13 Ekim 1921'de Türkiye ve Güney Kafkasya'da yer alan üç Sovyet Cumhuriyeti (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) arasında Kars Antlaşması'nın imzalanmasına aracılık etti. İçerik açısından 16 Mart 1921'de Ankara Hükûmeti ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan Moskova Antlaşması'nın hemen hemen aynı olan Kars Antlaşması ile Türkiye'nin doğu sınırı da kesin olarak çizilmiş oldu. Antlaşmaya göre Artvin, Ardahan ve Kars Türkiye'de kalırken Batum, Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde bırakıldı. Nahçıvan ise Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin koruyuculuğu altında otonom bölge olarak ilan edildi. [39]

Sovyetler Birliği'nin askerî ve mali yardımı Millî Mücadele'nin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahipti. Haziran-Kasım 1921 tarihleri arasında Ankara Hükûmeti Moskova'dan top, top mermisi, bomba mermisi, şarapnel mermisi ve makinalı tüfek temin etti. [40] Sevkiyat çoğunlukla Batum, Tuapse ve Novorossiyk limanlarından bazen de kara yoluyla Kafkasya üzerinden gerçekleşiyordu. Sakarya Savaşı'nın kazanılmasında Sovyetler Birliği'nin silah ve cephane yardımının önemli katkısı olmuştu. Bu nedenle Ankara Hükûmetinin Fransa ile 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması'nı imzalamasının ardından Sovyetler Birliği'nin bu antlaşmayı bir nota ile protesto etmesi, Türkiye'ye yaptığı yardımı kesmesi ve üstüne üstlük Yunanistan ile bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalaması Ankara'da kaygı ve endişeye yol açmıştı. [41] Mosko-

---

[39] Bilal N. Şimşir. "Kars Antlaşması". *Atatürk Ansiklopedisi.* https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kars-antlasmasi/ (Erişim Tarihi 16.01.2024).

[40] Nurettin Çakıcı. "Türk Millî Mücadelesine Sovyet Rusya'dan Gelen Yardımlar (1919-1922)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, s. 200-202.

[41] Turhan Ada. "Rus-Batı Rekabetinin Odak Noktasındaki Anadolu ve Ankara Hükümeti'nin Sovyet Politikası (1920-1922)", *Belleten* 82, no. 295 (2018), s. 1119.

va Büyükelçisi Ali Fuat Paşa Milliyetler Halk Komiseri Stalin ile görüşerek Fransa ile yapılan antlaşmanın İtilaf Devletleri kanadındaki fikir ayrılıklarını belirginleştirdiğini belirtse de iki ülke arasına belirgin bir soğukluk girdi.

Türk-Sovyet ilişkilerinin gerginleşmesinde Molokanlar meselesi de rol oynuyordu. Kendilerini Ruhani Hristiyanlar olarak tanımlayan Molokanlar Hristiyan oruçları sırasındaki süt tüketimleri nedeniyle Rus Ortodoks Kilisesinin geleneklerine aykırı davrandıkları gerekçesiyle Kilise tarafından heretik ilan edilmişlerdi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Kars ve Ardahan Rus Çarlığı'nın egemenliği altına girince Kafkasya'dan bu bölgeye göç ettirildiler. [42] Bölgenin Kars Antlaşması sonrasında geri alınmasından sonra Molokanların tarım ve hayvancılık alanlarındaki becerilerinden ve deneyimlerinden yararlanmak isteyen Ankara Hükûmeti her ne kadar onların Türkiye'de kalmalarını istese de Sovyetler Birliği'nin Türkiye Büyükelçisi Medivani'nin Molakan köylerindeki Bolşevik propagandası sonrasında Molokanların bir kısmı arasında Bolşevikliğin yayılması sonrasında fikrini değiştirdi. Türkiye ve Sovyetler Birliği 2 Ağustos 1921'de Molokanların Rusya'ya geri dönüşleri ile ilgili ortak bir komisyon çerçevesinde çalışmalara başlasa da bir sonuca ulaşamadı. Bu durum Sovyetler Birliği'nin Dışişlerinden Sorumlu Halk Komiseri Çiçerin'in Ali Fuat Paşa'ya 13 Kasım 1921 ve 2 Aralık 1921'de iki sert nota vermesine neden oldu. [43]

Ankara Hükûmeti ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler ancak Ukrayna Sovyet Orduları Başkomutanı ve Olağanüstü Büyükelçi unvanlarına sahip olan ünlü General Frunze'nin Ankara'ya gelip 20 Aralık 1921'de Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi ve 2 Ocak 1922 tarihinde Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ile Türkiye ve Ukrayna Arasında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nı imzalaması ile rayına oturdu. [44]

---

[42] Ivan Y. Semyenov ve Erkan Karagöz. *Sürgün Bahçesinin Solan Renkleri Molakanlar*, İstanbul: Su Yayıncılık, 2009, s. 112.

[43] Yavuz Aslan. "Moskova Antlaşması'ndan Sonra Türk-Sovyet İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar ve Mustafa Kemal Paşa-M. Frunze Görüşmeleri", *Atatürk Dergisi* 3, no. 2 (2002), s. 28.

[44] Sönmezoğlu. *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945, s.* 138.